

वनविभागातील रोजंदारी मजूर व वन मजूर
यांच्या सेवाविषयक बाबींची तसेच वर्ग-१ व
वर्ग-२ मधील अधिकारी यांच्या विभागीय
चौकशी प्रकरणांशी संबंधित न्यायालयीन
प्रकरणे हाताळण्या संदर्भात मार्गदर्शक
सूचना.

महाराष्ट्र शासन

महसूल व वन विभाग

शासन परिपत्रक क्र.एस-३०/२०२४/७५०/प्र.क्र.१०२/फ-१२,

मादाम कामा मार्ग, हुतात्मा राजगुरु चौक,

मंत्रालय, मुंबई ४०० ०३२.

दिनांक :- ३० जून, २०२५.

- वाचा :-** १) शासन आदेश, महसूल व वन विभाग, क्र.एमएफएस-२०१२/६६६/प्र.क्र.१५२/फ-८,
दिनांक :- २७ सप्टेंबर, २०१२.
- २) शासन परिपत्रक, महसूल व वन विभाग, क्र.न्याप्र-०४/२०१५/प्र.क्र.२१२/फ-४,
दिनांक :- ३० एप्रिल, २०१५.
- ३) शासन परिपत्रक, महसूल व वन विभाग, क्र.एफएसटी-१०/२१/प्र.क्र.२२३/फ-४,
दिनांक :- २० एप्रिल, २०२२.

प्रस्तावना :-

वन विभागांतर्गत प्रशासकीय अधिकारी यांच्या कर्तव्ये व जबाबदाऱ्या वाचा येथील अ.क्र.१, दि.२७/०९/२०१२ अन्वये निश्चित करण्यात आलेल्या आहे. तसेच, क्षेत्रीय स्तरावर निर्माण होणारी व ज्यात शासन प्रतिवादी आहे अशी आणि इतर सर्व न्यायालयीन प्रकरणात कार्यवाही करतांना घ्यावयाच्या दक्षता संदर्भातील सूचना, वाचा येथील अ.क्र.२, दि.३०/०४/२०१५ रोजीच्या शासन परिपत्रकान्वये देण्यात आलेल्या आहेत. तदनंतर, वन विभागांतर्गत गट-क व गट-ड संवर्गातील कर्मचाऱ्यांच्या आस्थापना विषयक बाबीसंदर्भातील न्यायालयीन प्रकरणे हाताळण्याबाबत वाचा येथील अ.क्र.३, दि.२०/०४/२०२२ रोजीच्या शासन परिपत्रकान्वये देण्यात आलेल्या आहेत.

आता, मा. उच्च न्यायालय, मुंबई, खंडपीठ नागपूर येथे दाखल रिट याचिका क्र.११३५/२०२५ ते ११३९/२०२५ मध्ये, दि.०३/०४/२०२५ रोजी मा. न्यायालयाने दिलेल्या निर्देशाचा विचार करता, न्यायालयीन प्रकरणामध्ये प्रशासकीय विलंब व कालापव्यय टाळण्याबाबतचा सूचना क्षेत्रीय कार्यालयांना देण्याची बाब शासनाच्या विचाराधीन आहे.

परिपत्रक :-

वन विभागांतर्गत आणि सामाजिक वनीकरणातील गट-ड संवर्गातील रोजंदारी मजूर या पदाचे नियुक्ती प्राधिकारी हे वनसंरक्षक (प्रादेशिक) / उपवनसंरक्षक हे आहेत तर पात्र रोजंदारी मजूरांच्या सेवा या शासनाने आखलेल्या धोरणानुसार शासन स्तरावर वनमजूर म्हणून नियमित केल्या जातात. वनसंरक्षक (प्रा.) / उपवनसंरक्षक हे रोजंदारी मजूरांचे नियुक्ती प्राधिकारी असल्यामुळे संबंधित रोजंदारी मजुराकडून त्यांच्या गाऱ्याच्या निराकरण करण्यासाठी

कार्यक्षेत्रानुसार मा. कामगार न्यायालय तसेच मा. औद्योगिक न्यायालयात दावे दाखल केले जातात. अशा न्यायालयीन प्रकरणाच्या अनुषंगाने प्रकरणाची तपासणी संबंधित क्षेत्रित कार्यालयाकडून होवून संबंधित विभागीय वन अधिकारी अथवा सहाय्यक वन संरक्षक अथवा वन परिक्षेत्र अधिकारी यांच्यामार्फत मा. कामगार न्यायालय व मा. औद्योगिक न्यायालयात लेखी निवेदन दाखल केले जाते. बहुसंख्यवेळा संबंधित रोजंदारी मजुराबाबत ते रोजगार हमी योजनेवर काम करीत असल्याचे कथन क्षेत्रिय कार्यालयामार्फत (पुराव्याशिवाय) दाखल होणाऱ्या लेखी निवेदनामध्ये केले जाते.

तथापि, संबंधित रोजंदारी मजुरांनी रोजगार हमी योजनेचे काम मिळावे यासाठी संबंधित तलाठी कार्यालयामार्फत संबंधित तहसिलदार कार्यालयाकडे विहीत मार्गाने अर्ज सादर केला असल्याबाबतचा पुरावा लेखी निवेदनामध्ये कागदोपत्री पुरावा म्हणून जोडला जात नाही. तसेच, संबंधित तलाठी कार्यालयाकडून संबंधित रोजंदारी मजुरांचे नाव रोजगार हमी योजनेच्या नोंद वहीमध्ये नोंदविल्याचा पुरावा देखील सादर केला जात नाही. त्याशिवाय संबंधित रोजंदारी मजुरास रोजगार हमी योजनेचे काम करण्यासाठी ओळखपत्र अथवा नोकरीपत्र देण्यात आले किंवा कसे? याबाबतचा पुरावा मा. औद्योगिक न्यायालय अथवा मा. कामगार न्यायालयात संबंधित विभागीय वन अधिकारी / सहाय्यक वनसंरक्षक / वनपरिक्षेत्र अधिकारी यांच्या मार्फत सादर केले जात नाहीत. याशिवाय बऱ्याच वेळा सरकारी साक्षीदाराकडून उलट तपासणीच्या वेळी शासनाच्या भूमिकेच्या विरोधात साक्ष दिली जाते. तसेच, काही वेळा मा. कामगार न्यायालय व मा. औद्योगिक न्यायालयामध्ये होणाऱ्या उलट तपासणीसाठी खात्याचे अधिकारी हजर राहत नाहीत. यासर्व बाबींचा परिणाम, मा. कामगार न्यायालय तसेच मा. औद्योगिक न्यायालयामध्ये दाखल झालेल्या तक्रारीमधील निर्णय शासनाच्या विरोधात जातात, ही बाब प्रकर्षाने निदर्शनास आलेली आहे.

वर नमुद परिस्थितीमध्ये मा. कामगार न्यायालय व मा. औद्योगिक न्यायालय यामध्ये दाखल झालेले दावे संबंधित रोजंदारी मजुरांच्या बाजूने निकाली निघतात व सदर प्रकरणी वरिष्ठ न्यायालयात अपील दाखल केल्यानंतर देखील वरिष्ठ न्यायालयाकडून कनिष्ठ न्यायालयातील निर्णय हे कायम केले जातात. अशा परिस्थितीत द्वितीय अपील दाखल करून देखील मा. कामगार न्यायालय अथवा मा. औद्योगिक न्यायालयाच्या निर्णयामध्ये बदल होत नसल्याचे निदर्शनास आलेले आहे. तसेच, कनिष्ठ न्यायालयाने दिलेल्या आदेशाविरुद्ध वरिष्ठ न्यायालयात अपील दाखल करणे योग्य होणार किंवा कसे? याबाबतचा सल्ला खासदुतामार्फत प्राप्त करणे अपेक्षित असतांना नियमित कामकाजाप्रमाणे एखादे पत्र पाठवून महिनोमहिने संबंधित सरकारी / खाजगी वकिलांच्या उत्तराची प्रतीक्षा केली जाते. जवळपास सर्व प्रकरणांमध्ये कनिष्ठ न्यायालयाने दिलेल्या आदेशाची अंमलबजावणी करण्यासाठी विहीत केलेली मुदत उलटून गेल्यानंतर संबंधित वकीलाकडून अपीलात जाण्याबाबतचे पत्र प्राप्त होते. अशा प्रकारचे पत्र प्राप्त झाल्यानंतर विधी व न्याय विभागाच्या सल्ल्याने कनिष्ठ न्यायालयाच्या निर्णयाविरुद्ध अपील दाखल करण्याची कार्यवाही केली जाते. अपील दाखल करण्याची कार्यवाही सुरु असतांना संबंधित रोजंदारी मजुराकडून मा. कामगार न्यायालयात फौजदारी अर्ज (क्रिमिनल कंप्लेंट) दाखल केली जाते. अशा काही प्रसंगी मा. कामगार न्यायालयाकडून प्रतिवादींना दंड देखील ठोठावण्यात येतो. तर, काही प्रकरणांमध्ये कनिष्ठ न्यायालयाच्या निर्णयाविरुद्ध अपीलात न जाण्याचा सल्ला संबंधित वकील देत असतात व विधी व न्याय विभागाकडून त्यावर शिकामोर्तब होत असते.

अशा वेळी मा. न्यायालयाने अंतिम निर्णय देण्यापूर्वी काढलेले निरीक्षण व न्यायालयीन आदेशाचा कार्यात्मक मुख्य भाग यांची सुयोग्य सांगड घालून अपेक्षित अर्थ विवरणासह यथोचित प्रस्ताव प्रधान मुख्य वनसंरक्षक (वन बल प्रमुख), महाराष्ट्र राज्य, नागपूर कार्यालयाच्या स्वयंस्पष्ट अभिप्रायासह शासनास कालमर्यादेत सादर करणे अपेक्षित असतांना मा. न्यायालयाच्या आदेशाचा व निरीक्षणाचा चुकीचा अन्वयार्थ लावून शासनास अंमलबजावणीचे प्रस्ताव पाठविले जातात. त्यामुळे मा. न्यायालयाच्या आदेशाचा अर्थ विचारात न घेता शासनास पाठविल्या जाणाऱ्या प्रस्तावास विधी व न्याय विभाग तसेच वित्त विभागाची मान्यता घेणे त्रासदायक ठरते.

२. वन विभागातील अधिकारी / कर्मचारी यांच्याविरुद्धच्या सामाईक अथवा वैयक्तीक विभागीय चौकशीशी संबंधित न्यायालयीन प्रकरणी शासनास परिच्छेद निहाय उत्तराचे प्रस्ताव स्वयंस्पष्ट न सादर करता काही परिच्छेद एकत्रित करून पाठविली जातात. वास्तविक प्रत्येक परिच्छेदाबाबत स्वतंत्र अभिप्राय / उत्तर, अशाप्रकारे विशिष्ट न्यायालयीन प्रकरणातील परिच्छेद निहाय उत्तराचे प्रस्ताव (कागदोपत्री पुराव्यासह व नियमाचा आधार घेवून) शासनास कालमर्यादेत पाठविले जाणे अपेक्षित आहे. तसेच, कनिष्ठ न्यायालयाच्या निर्णयाविरुद्ध वरिष्ठ न्यायालयात अपिल दाखल करणे योग्य आहे किंवा कसे, याबाबत संबंधित वकीलांचा हातोहात सल्ला प्राप्त करून घेवून (अपिल दाखल करण्याची मुदत टळण्यापूर्वी) शासनास पाठविण्याची जबाबदारी प्राधिकृत अधिकाऱ्यांवर व त्यांच्या कनिष्ठावर सोपविणे आवश्यक आहे. तसे झाल्यास न्यायालयाने विहित केलेल्या मुदतीत शासन स्तरावर उचित निर्णय घेणे शक्य होणार आहे. तसेच, कनिष्ठ न्यायालयाने दिलेल्या निर्णयाची अंमलबजावणी करावी की त्या विरोधात अपिल दाखल करावे याबाबत योग्य तो निर्णय होण्यास वाजवीपेक्षा जास्त कालावधी व्यतित होत आहे, ही बाब लक्षात घेवून कनिष्ठ न्यायालयाने विहित केलेली कालमर्यादा / अंमलबजावणीची मुदत संपण्यापूर्वीच कनिष्ठ न्यायालयाच्या निर्णयाची अंमलबजावणी करावी की त्या विरोधात अपिल दाखल करावे, याबाबत गुणवत्तेवर आधारित योग्य तो निर्णय घेण्यासाठी, कनिष्ठ न्यायालयात मुदतवाढीबाबतचा संकीर्ण अर्ज (मुदत उलटून जाण्यापूर्वीच) दाखल केला जाईल याची काळजी घ्यावी. त्याशिवाय परिच्छेद निहाय उत्तराचे प्रस्ताव पाठवितांना त्यासमवेत संपूर्ण मुळ अर्ज अथवा याचिकेची संपूर्ण प्रत शासनास पाठविली जाईल, याची दक्षता घ्यावी. मा. महाराष्ट्र प्रशासकीय न्यायाधिकरण / मा.उच्च न्यायालय., मुंबई / नागपूर / औरंगाबाद यांच्या उप प्रबंधक / सहाय्यक प्रबंधक / संशोधन अधिकारी यांच्याकडून प्राप्त होणाऱ्या नवीन मुळ अर्ज व नवीन याचिकांच्या अनुषंगाने विनाविलंब मुळ अर्ज व याचिकेची प्रत प्राथम्याने प्राप्त करून शासनास विनाविलंब पाठविण्याची व्यवस्था करावी. तसेच, न्यायप्रविष्ट प्रकरणी प्रत्येक सुनावणीस यथास्थिती मा. उच्च न्यायालय व मा.महाराष्ट्र प्रशासकीय न्यायाधिकरण येथे हजर राहून सुनावणीच्या तारखेस होणारे आदेश प्रधान मुख्य वनसंरक्षक (वन बल प्रमुख) यांचे कार्यालयास व शासनास तातडीने अवगत करावे. तसेच, मा. न्यायालयीन आदेशाची प्रत प्राप्त करून तातडीने शासनास पाठवावी.

३. मा. कामगार न्यायालय, मा. औद्योगिक न्यायालय, मा. न्यायाधिकरण व मा. उच्च न्यायालय येथे दाखल प्रकरणांमध्ये विहित कालमर्यादेमध्ये सक्षम प्राधिकाऱ्यांच्या मान्यतेने शपथपत्र दाखल होईल याची दक्षता संबंधित क्षेत्रिय अधिकाऱ्यांनी घ्यावी. त्याचबरोबर न्यायालयाच्या निर्देशाची विहित कालमर्यादेमध्ये अंमलबजावणी यथास्थिती अपील दाखल करण्याची कार्यवाहीसुद्धा वैयक्तीकरित्या लक्ष देवून करण्याची दक्षता सर्व क्षेत्रिय प्राधिकाऱ्यांनी घ्यावी.

सदर बाबतीत हलगर्जीपणा अथवा जाणीवपूर्वक विलंब झाल्याचे निदर्शनास आल्यास याची गंभीर नोंद घेवून प्रधान मुख्य वन संरक्षक (वन वल प्रमुख), नागपूर कार्यालयाने संबंधितांवर जबाबदारी निश्चित करून शिस्तभंगविषयक कारवाई सुरु करण्याचा प्रस्ताव आवश्यकतेनुसार शासनास सादर करावा.

४. मा. न्यायालयीन प्रकरणी शासनास प्रकर्षाने निदर्शनास आलेल्या उपरोक्त परिच्छेद क्र.१ व २ मधील बाबी प्रधान मुख्य वनसंरक्षक (वन वल प्रमुख), महाराष्ट्र राज्य, नागपूर यांच्या स्तरावरून सर्व विभाग प्रमुख / प्रादेशिक विभाग प्रमुख तसेच कार्यालय प्रमुख यांच्या निदर्शनास आणण्यात याव्यात. तसेच, भविष्यात न्यायालयीन प्रकरणे हाताळतांना उपरोक्त सुचनांची काटेकोरपणे अंमलबजावणी करण्याच्या सूचना संबंधितास देण्यात याव्यात. सदर प्रकरणी पुरेशा गांभीर्याने, संवेदनशिलतेने व पुरेशा जबाबदारीने न्यायालयीन प्रकरणी कालबद्ध व कायद्याच्या चौकटीत बसणारी कार्यवाही त्या त्या वेळी पार पाडण्याची जाणीव देखील सर्व संबंधितांना करून देण्यात यावी, असेही प्रधान मुख्य वन संरक्षक (वन वल प्रमुख) महाराष्ट्र राज्य, नागपूर यांना या शासन परिपत्रकाद्वारे कळविण्यात येत आहे.

५. वन मजुरांची प्रकरणे हाताळण्यासंदर्भात उपरोक्त “वाचा” येथील अ.क्र.२, दि.३०/०४/२०१५ रोजीच्या परिपत्रकान्वये दिलेल्या सूचनांचे काटेकोरपणे पालन होईल, याची दक्षता संबंधित नियुक्ती प्राधिकारी / सक्षम प्राधिकारी / प्रशासन अधिकारी यांची राहिल.

६. सदर शासन परिपत्रक निर्णय महाराष्ट्र शासनाच्या www.maharashtra.gov.in या संकेतस्थळावर उपलब्ध करण्यात आला असून त्याचा संकेतांक क्र. २०२५०६३०१७३२२१७७१९ असा आहे. सदरचे शासन परिपत्रक डिटीजल स्वाक्षरीने सांक्षातीत करून काढण्यात येत आहे.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावाने,

(संतोष ज. काळे)

कार्यासन अधिकारी, महाराष्ट्र शासन

प्रति,

- १) प्रधान मुख्य वनसंरक्षक (वनवल प्रमुख), महाराष्ट्र राज्य, नागपूर.
- २) प्रधान मुख्य वनसंरक्षक (वन्यजीव), महाराष्ट्र राज्य, नागपूर.
- ३) प्रधान मुख्य वनसंरक्षक व महासंचालक, सामाजिक वनीकरण, महाराष्ट्र राज्य, पुणे.
- ४) व्यवस्थापकीय संचालक, महाराष्ट्र वन विकास महामंडळ, नागपूर.
- ५) अपर प्रधान मुख्य वनसंरक्षक (प्रशासन-दुय्यम संवर्ग), महाराष्ट्र राज्य, नागपूर.
- ६) अपर प्रधान मुख्य वनसंरक्षक (अर्थसंकल्प, नियोजन व विकास), महाराष्ट्र राज्य, नागपूर.
- ७) अपर प्रधान मुख्य वनसंरक्षक (कार्मिक), महाराष्ट्र राज्य, नागपूर.
- ८) अपर प्रधान मुख्य वनसंरक्षक तथा अतिरिक्त महासंचालक (प्रशासन), सामाजिक वनीकरण, महाराष्ट्र राज्य, पुणे.
- ९) मुख्य वनसंरक्षक तथा महासंचालक, सामाजिक वनीकरण (सर्व).
- १०) सर्व मुख्य वनसंरक्षक (प्रादेशिक / वन्यजीव) / वनसंरक्षक (प्रादेशिक) / उपवनसंरक्षक / प्रकल्प संचालक (व्याघ्र) / उपसंचालक (सामाजिक वनीकरण).

- ११) सर्व वन विभागातील उप सचिव / विशेष कार्य अधिकारी / अवर सचिव / कार्यासन अधिकारी, महसूल व वन विभाग, मंत्रालय, मुंबई.
- १२) निवडनस्ती (फ-१२), महसूल व वन विभाग, मंत्रालय, मुंबई.